

Archiwum Żydowskiego Instytutu Historycznego
Im. Emanuela Ringelbluma

Spuścizna

Bronisława (Elkany) Anlena

(1907-1984)

sygn. S/355

oprac. mgr Monika Taras

Warszawa 2021

Wstęp

Zarys biografii Bronisława Anlena

Bronisław Elkana Anlen urodził się 9 maja 1907 r. w Warszawie jako syn Salomona i Estery z d. Halbersztadt. Pochodził z żydowskiej biedoty warszawskiej dzielnicy Nalewki. Miał średnie wykształcenie. Dwa lata studiował na Wolnej Wszechnicy Polskiej, gdzie pisał pracę o prostytutce na Starym Mieście w Warszawie pod kierunkiem prof. Ludwika Krzywickiego. Z zawodu był technikiem dentystycznym. Zawodu nauczył się podobno pod okiem stomatologa Jerzego Edwarda Luksemburga (1898-1940), bratanka Róży Luksemburg. W czasie okupacji przebywał w getcie warszawskim, gdzie zginęły jego żona i córka. W maju 1943 r. zbiegł z placówki znajdującej się poza gettem, gdzie pracował jako technik dentystyczny. Ukrywał się po tzw. aryjskiej stronie, gdzie dzięki znajomym Polakom dostał aryjskie papiery. W listopadzie 1943 r. został rozpoznany na ulicy i uwięziony na Pawiaku. Był więźniem funkcyjnym na oddziale VIII. 31 lipca 1944 r. został przeniesiony do tzw. Gęsiówki (obozu koncentracyjnego dla Żydów przy ulicy Gęsiej 24). 5 sierpnia 1944 r. został wyzwolony przez powstańców z batalionu „Zośka”. Brał udział w powstaniu warszawskim w służbie sanitarnej. Po jego upadku ukrywał się do stycznia 1945 r. w okolicach Warszawy.

Po wojnie Bronisław Anlen z coraz większą pasją oddawał się historii Żydów w czasie II Wojny Światowej, publikując artykuły, zamieszczając polemiki oraz tocząc spory korespondencyjne. „Z obsesyjną natarczywością toczył spory o to, aby nie idealizować stosunku społeczeństwa polskiego do Żydów podczas drugiej wojny światowej. Pisał o tym, co widział w czasie powstania warszawskiego, o nie zawsze chlubnej roli Armii Krajowej, zebrał o tych sprawach listy od jej przywódców, w tym od więźniów gestapo i więźniów z czasów stalinowskich. Ale uważał, że są to sprawy wewnętrzne obywateli polskich”¹.

Bronisław Anlen zmarł 3 lutego 1984 r. w Warszawie i został pochowany na cmentarzu żydowskim przy ul. Okopowej. Wykonawcą jego nienapisanego testamentu był Jerzy W. Borejsza, który przekazał pozostałe po Anlenie środki finansowe dla niewidomych dzieci opuszczających zakład w Laskach. Zbiór pięciuset książek oddał zaś do Muzeum Historii Żydów Polskich „Polin” w Warszawie.

Bronisław Anlen pozostawił w Archiwum ŻIH wspomnienia (sygnatura 302/259) oraz relacje (datowane od roku 1957 do 1972). Większość z nich ma charakter polemiczny, nie zawsze dotyczą osobistych przeżyć autora. Wspomnienia Anlena noszą tytuł „O Żydach

¹ Jerzy W. Borejsza „Ostaniec czyli Ostatni Świadek”, Warszawa 2018, s. 498

więźniach Pawiaka i Gęsiówki, ich sytuacji i udziale w Powstaniu Warszawskim 1944 r.” i zostały przesłane do ŻIH 27 października 1967 r. Anlen sporządził również skrót tego tekstu przeznaczony do publikacji w „Biuletynie ŻIH”.

Powojenną partnerką Bronisława Anlena była Zofia Bronisława Hampel [Brandla Szpinakowa-Hampel], z zawodu lekarz pediatra i dentysta. Pochodziła z zasymilowanej w polskości burżuazji żydowskiej. W getcie warszawskim straciła córkę i syna. Bronisław Anlen wraz z Zofią Hampel adoptowali po wojnie Leona Anlena (Eleazar Rozen) urodzonego 7 listopada 1929 r. w Łodzi, w biednej żydowskiej rodzinie tapicera Lejba Rozena.

Po wybuchu wojny uciekł on wraz z ojcem i trzema siostrami do Białegostoku. Matka została w Łodzi. Ojciec oddał go do domu dziecka, a sam po pewnym czasie wrócił z córkami do Łodzi. Nikt z nich nie przeżył. Wraz z wkroczeniem w 1941 r. do Białegostoku Niemców, Leon znalazł się w getcie białostockim. W sierpniu 1942 r. uciekł na wieś. Został pastuchem, lecz z nadejściem zimy gospodarze go wyrzucili. Wrócił do Białegostoku, próbował dostać się dawnego domu dziecka, prowadzonego teraz przez zakonnice. Te jednak go wygoniły. Ruszył w kierunku ZSRR. W okolicach Krynek znalazł pracę jako pastuch. Po wejściu Rosjan do Krynek w 1944 r. uciekł od gospodarzy i dołączył do sztabu czerwoarmistów. Jako syn pułku dotarł do Berlina. W 1946 r. znalazł się w Odessie. Uciekł stamtąd via Lwów do Krakowa, następnie do Wrocławia. Tu znalazł się w domu dziecka. W 1958 r. wyemigrował do Francji, gdzie pracował m.in. jako choreograf, handlowiec, producent nowości technicznych, kolekcjoner starych zwierciadeł. Zmarł w grudniu 1999 r. Jego majątek odziedziczyła córka jego partnera życiowego Rogera, która go nienawidziła jako homoseksualisty. Jego prochy zostały rozsypane w nieznanym miejscu. Pamiątki zniszczone. Ocalała jedynie garść dokumentów i fotografii, które Jerzemu W. Borejszy przekazała Ariela - przyjaciółka Leona z domu sierot żydowskich.

Spuścizna została przekazana do zbiorów Archiwum ŻIH w 2020 r. przez dr. Aleksandra Borejszę.

Niektóre z dokumentów były już wstępnie uporządkowane (np. dokumenty dotyczące Wiery Gran).

Bibliografia

Jerzy W. Borejsza „Ostaniec czyli ostatni świadek” Warszawa 2018

Wykaz skrótów

j.ang. – język angielski
j.franc. – język francuski
j.hisz. – język hiszpański
j.pol. – język polski
fot. – fotografia
mps – maszynopis
rkps – rękopis
ŻIH – Żydowski Instytut Historyczny

Przegląd zawartości inwentarza

Materiały rodzinne – j. 1-5
Fotografie – j. 6-11
Korespondencja – j. 12-15
Opracowania, polemiki – j. 16-22
Zaświadczenia – j. 23
Varia – j. 24

Inwentarz

Materiały rodzinne

1. Spuścizna Bronisława Anlena. Materiały rodzinne.
Kwestionariusz (Okręgowa Izba Lekarsko-Dentystyczna w Warszawie) Brandli Szpinakowej-Hampel. (31.05.1938 r.). [później Zofii Bronisławy Hampel] 1938, mps, j.pol., s.
2. Spuścizna Bronisława Anlena. Materiały rodzinne.
Leon Anlen. Dokumenty osobiste.
Dwa odpisy skrócone aktów urodzenia.
Pierwszy na nazwisko: Eleazar Rozen ur. 7 listopada 1929 r. w Łodzi, imię ojca: Lejb.
Drugi na nazwisko: Leon Anlen ur. 7 listopada 1929 r. w Łodzi, rodzice: Bronisław-Elkan Anlen i Zofia-Bronisława Hampel
Cztery fotokopie dyplomu ukończenia Państwowego Instytutu Sztuki Teatralnej w Moskwie w 1957 r., o specjalizacji: reżyser-baletmistrz.
Kwestionariusz wizowy do USA (05.04.1960 r.).
Curriculum vitae de Leon Anlen (1949-1957).
List J.V. Ziegelmeyera w sprawie Leona Anlena.
Pismo do Sądu Rejonowego adw. Zbigniewa Czerskiego w sprawie nabycia spadku po Bronisławie Elkana Anlenie przez adoptowanego syna Leona Anlena.
Dwa pełnomocnictwa w sprawie wypłaty pieniędzy.
Zapiski ze wspomnień Leona Anlena (dzieciństwo, okres okupacji, poznanie Bronisława i Zofii Anlen) „Jak się uda, to będzie dokument”.
Dedykacja dla Leona Anlena od Madeleine Lafon.
1956-1957, 1960, 1966, 1969, 1984, 1986, rkps, mps, j.pol., j.franc., j.ang., j.ros., s.
3. Spuścizna Bronisława Anlena. Materiały rodzinne.
Cztery kasety magnetofonowe nagrane przez Jerzego W. Borejszę – zawierające wywiad z Leonem Anlenem; zatytułowane: Dzieciństwo-Leon 1, Dzieciństwo/wojna – 2, Leon – wojna 3, Leon wojna – powojnie 4.
1995, kasety, j.pol., s.
4. Spuścizna Bronisława Anlena. Materiały rodzinne.
Fotokopie: grypsów pisanych na Pawiaku przez Bronisława Anlena do Zofii Anlen; rysunku przedstawiającego Bronisława Anlena, wykonanego na Pawiaku przez Mieczysława Mussilę; karykatury Bronisława Anlena ? (1949 r.); dwóch obrazów z dedykacją dla Leona Anlena; więźniowie Zygmunt Śliwicki, Felicjan Loth i Leon Wanat przy słuchaniu radia w kancelarii Oberscharführera; prof. Tadeusz Kotarbiński; NN (kobieta).
1944, 1949, 1957, fotokopie, rkps, mps, j.pol., j.ros., s.
5. Spuścizna Bronisława Anlena. Materiały rodzinne.
Portret autorstwa Edwarda Głowackiego i jego fotokopia przedstawiający Lucjana Szpinaka.
bd, rys., fotokopia, j.pol., s.

Fotografie

6. Spuścizna Bronisława Anlena. Materiały rodzinne.

- Fotografie z początku XX w. (prawdopodobnie rodziny Zofii Hampel).
 Fotografie przedwojenne i wojenne rodzin Bronisławy Anlena i Zofii Hampel.
 1900-1945, fot., s.
7. Spuścizna Bronisława Anlena. Materiały rodzinne.
 Fotografie Bronisława Elkana Anlena i Zofii Bronisławy Hampel.
 1920-1984, fot., j.pol., s.
 8. Spuścizna Bronisława Anlena. Materiały rodzinne.
 Fotografie Bronisława Anlena, Zofii Hampel i Leona Anlena.
 1950-1984, fot., s.
 9. Spuścizna Bronisława Anlena. Materiały rodzinne.
 Fotografie Bronisława Anlena i Zofii Hampel z wycieczek, przyjęć, spotkań ze
 znajomymi.
 1950-1984, fot., s.
 10. Spuścizna Bronisława Anlena. Materiały rodzinne.
 Fotografie znajomych, krewnych.
 1945-1984, fot., s.
 11. Spuścizna Bronisława Anlena. Materiały rodzinne.
 Fotografie: Leona Anlena (niektóre z dedykacją), z podróży (Grecja, Egipt), dwa
 zdjęcia Joëlle Mazet; jedno zdjęcie legitymacyjne Mary (dedykacja w języku
 rosyjskim).
 1949-1951, 1956-1958, 1960-1961, 1965, 1975, 1983, rkps, fot., j.pol., j.franc.,
 j.ros., s.

Korespondencja

12. Spuścizna Bronisława Anlena. Korespondencja.
 Korespondencja wychodząca i przychodząca do Bronisława Anlena.
 1963-1983, rkps, mps, druk, j.pol., s.
13. Spuścizna Bronisława Anlena. Korespondencja.
 Korespondencja z Anną Tatarkiewicz i Bogdanem Wojdowskim w związku z
 publikacją książki „Chleb rzucony umarłym”.
 1972, rkps, mps, druk, ksero, j.pol., s.
14. Spuścizna Bronisława Anlena. Korespondencja.
 Korespondencja z prof. Konradem Górskim.
 1973, rkps, mps, j.pol., s.
15. Spuścizna Bronisława Anlena. Korespondencja.
 Korespondencja z Jonasem Turkowem, Yad Vashem, Ministerstwem
 Sprawiedliwości Izraela (m.in. w sprawie Wiery Gran); odpisy korespondencji z
 Abrahamem Bursztynem i Henrykiem Bursztynem.
 1970-1973, 1983, rkps, mps, ksero, fotokopia, j.pol., s.

Opracowania, polemiki

16. Spuścizna Bronisława Anlena. Opracowania, polemiki.
 Materiały dotyczące oskarżeń przeciwko Wierze Gran: akta rozprawy w Sądzie
 Społecznym przy CKŻP, notatki Bronisława Anlena; korespondencja Bronisława
 Anlena z Wierą Gran; korespondencja Bronisława Anlena z osobami prywatnymi i
 instytucjami; varia: wycinki prasowe, notatki, ksero i fotokopia okładki książki
 Wiery Gran *Sztafeta oszczerców. Autobiografia śpiewaczki* 1980.
 1945-1949, 1982-1983, rkps, mps, ksero, fot., j.pol., j.franc., s.

17. Spuścizna Bronisława Anlena. Opracowania, polemiki.
Bronisław Anlen „AKCJA PAWIAK” w świetle konspiracyjnego „Biuletynu Informacyjnego” oraz publikacji dr. Felicjana Lotha, dr. Zygmunta Śliwickiego, Leona Wanata i innych. Odpowiedź dr Śliwickiemu.”
Bronisław Anlen „Zbiór raportów Komórki Więziennej Delegatury Rządu RP i Międzyorganizacyjnego Porozumienia Więziennego”.
1963, 1966, rkps, mps, ksero, j.pol., s.
18. Spuścizna Bronisława Anlena. Opracowania, polemiki.
Bronisław Anlen „Doroczny wstyd. Tło i odgłosy na artykuł Marii Dąbrowskiej z 1936 roku”. Cz. I i II
1972, rkps, mps, ksero, j.pol., s.
19. Spuścizna Bronisława Anlena. Opracowania.
Bronisław Anlen „O próbach odfaszyczowania Andrzeja Trzebińskiego i różnych poetów z grupy „Sztuki i Narodu” (listy do redakcji „Polityki”).
Bronisław Anlen „O okolicznościach śmierci Tadeusza Gajcego i Leona Zdzisława Strońskiego. Przyczynek do biografii poetów z grupy „Sztuka i Naród” – „SiN””.
1972-1973, 1977, rkps, mps, ksero, druk, j.pol., s.
20. Spuścizna Bronisława Anlena. Opracowania.
Bronisław Anlen „Jan Józef Szczepański. Polemika na temat CZYNU ojca Maksymiliana Kolbego”.
Materiały polemiczne między B. Anlenem a J.J. Szczepańskim.
1974-1975, rkps, mps, ksero, j.pol., s.
21. Spuścizna Bronisława Anlena. Opracowania, polemiki.
Bronisław Anlen „AKCJA PAWIAK z 19 lipca 1944 r. w *Polityce III Rzeszy w okupacyjnej Polsce* prof. dr. Czesława Madajczyka. Wypowiedź polemiczna”.
List do prof. Aleksandra Gieysztora z aneksem zawierającym opuszczone fragmenty pierwszego opracowania listu do prof. Henryka Jabłońskiego.
Bronisław Anlen „O propagandzie antyżydowskiej ideologii oenero-hitlerowskiej w „Przeglądzie Humanistycznym” w 1974 roku”
Bronisław Anlen „List otwarty do I Sekretarza KC PZPR Pana Edwarda Gierka”.
1972, 1974-1975, rkps, mps, ksero, j.pol., s.
22. Spuścizna Bronisława Anlena. Opracowania, polemiki.
Odpisy dokumentów: pismo Janusza Groszkowskiego do Sejmu RP (zrzeczenie się mandatu poselskiego); protokół przesłuchania Moszka Fronenberga ps. Maks (ur. 4.04.1921 Puławy) przez Okręgową Komisję Badania Zbrodni Niemieckich (1948 r.); „Sprawa wyjazdu zagranicę żydów, rzeczywistych oraz rzekomych obywateli państw południowo-amerykańskich” Wenecki i Hübner. (21.07.1943 ?)
1943, 1948, 1976, mps, ksero, j.pol., s.

Zaświadczenia

23. Spuścizna Bronisława Anlena. Zaświadczenia.
Oświadczenia Bronisława Anlena na rzecz: Łucji Gutowskiej z d. Wolnikowskiej (uczestnictwo w PAL); Władysława Smólskiego (pomoc Żydom w czasie okupacji).
Oświadczenia: Kałmena Mendelzona i Tadeusza Bednarczyka (w sprawie stwierdzeń zawartych w książce J. Bronisławskiego „Wyobcowani” – dotyczących m.in. Henryka Iwańskiego ps. Bystry).
Dokumentacja wniosku o przyznanie renty inwalidzkiej Julianowi Kuriańskiemu.

1962-1964, 1974-1975, 1980, 1982-1983, rkps, mps, j.pol., s.

Varia

24. Spuścizna Bronisława Anlena. Varia.
Wspomnienie o Bronisławie Anlenie.
Dyplom ukończenia studiów wyższych na Akademii Sztuk Pięknych, na wydziale rzeźby przez Donata Szulińskiego.
Klische fotograficzne dyplomu Donata Szulińskiego, portretu Lucjana Szpinaka.
bd., 1962, druk, rkps, mps, fot., j.pol., s.